

Balken Bottichhuis Annen (gesloopt 1970/71)

Analyse dendrochronologische dateringen

Inleiding

Onlangs kwam rietdekker Meine Alserda uit Noordlaren in het bezit van een partij balken uit het in 1970/71 gesloopte Bottichiushuis te Annen. Het hout had jarenlang in een nabijgelegen boerderij opgeslagen gelegen.

Meine lichtte Marianne Mulders-Zonneveld in over zijn aanschaf. Zij legde samen met de Historische Vereniging Annen een bedrag bijeen voor dendrochronologisch onderzoek. Een unieke mogelijkheid om meer te weten te komen over dit ooit aanzienlijke maar inmiddels zo goed als vergeten herenhuis.

Onderzocht zijn twee forse grenen liggers, twee eiken liggers en een eiken sleutelstuk. Het overige hout bestaat grotendeels uit grenen of vuren rondhout, dat vermoedelijk uit de 19de eeuw dateert. De boringen werden door mij op 6 juni verricht. De analyse van de monsters werd uitgevoerd door dendrochronoloog Erhard Pressler.

De uitkomsten zijn in meerdere opzichten erg bijzonder, zodat het me zinvol leek ze wat uitgebreider toe te lichten.

Jim Klingers,

Wijster, 12 juli 2018

Klingers Bouwhistorie & Restauratie
Beilerweg 4
9418 Wijster
06-41373813
www.klingersbouwhistorie.nl
jimklingers@hotmail.com

De kadastrale minuut uit 1832 (in kaart gebracht rond 1812) met het Bottichiushuis (nr. 315) ter hoogte van het huidige adres Kruisstraat 26. ¹

Het Bottichiushuis

Een beschrijving van het Bottichiushuis is te vinden in *Huizen van Stand*, het standaardwerk over Drentse havezaten en herenhuizen.² Het huis dankt zijn naam aan schulte Jan Rudolph Bottichius, die hier van 1762 tot zijn dood in 1794 woonde. Het bestond toen al geruime tijd, maar hoe oud het precies is en wat voor gebouw het was, is onbekend. Een havezate was het in elk geval niet, toch heeft het wel adellijke eigenaren gekend. Zo wordt in 1672 Lucia Helena Ubbena als bewoonster vermeld. Haar voorouders waren streng katholieke edellieden, uitgeweken uit het Duitse Ostfriesland. In de 16de eeuw verwierven zij diverse bezittingen in Drenthe.³ De familie was sterk Spaansgezind, wat de reden kan zijn geweest dat het Bottichiushuis nooit als havezate werd aangemerkt. In een prisering uit 1701 werd het als ‘borg’ aangeduid – de Groningse en Ostfriesse benaming voor een adellijke woning.

Deze prisering is helaas verloren gegaan maar wordt wel aangehaald in het grondschattingsregister van 1754, toen het huis ook werd opgemeten.⁴ Het blijkt om een vrij bescheiden pand te zijn gegaan. De omvang werd gemeten in voeten. Dat kunnen Groninger of Steenwijker voeten zijn geweest (0,294 m) maar ook Coevorder voeten (0,314 m). Omdat we aan de hand van de maten kunnen herleiden waar de onderzochte balken zich kunnen hebben bevonden, zijn hieronder beide varianten weergegeven:

	Groninger/ Steenwijker voet	Coevorder voet
Lengte huis: 54 voet	15,88 m.	17,96 m.
Breedte huis: 20,75 voet	6,10 m.	6,52 m.
Keuken: 19,5 x 26 voet	5,73 x 7,64 m.	6,12 x 8,16 m.
Breedte achterhuis: 26 voet.	7,64 m.	8,16 m.
Breedte brouwhuis: 17 voet.	5,00 m.	5.34 m.

De lengte van het achterhuis en het brouwhuis werd niet uitgedrukt in voeten maar in het aantal gebintvakken. Bij het achterhuis waren dat er vier (ca. 11 m.) bij het brouwhuis twee (ca. 5,50 m.). Dat er een brouwhuis aanwezig was, zal te danken zijn geweest aan het huwelijk van Lucia Helena Ubbena met de (niet adellijke) verwalter-schulte Harmannus Dijck, die ook brouwer was. Keuken en achterhuis lagen, gezien de gelijke breedte van 26 voet hoogstwaarschijnlijk in elkaars verlengde.

De prisering was in 1701 niet hoog: 137 gulden voor het huis en 75 voor de schuur. Tussen 1701 en 1754 werd het pand volgens *Huizen van stand* echter flink uitgebreid, aangezien de waardebepaling in de tussentijd bijna verdubbelde. In 1762 werd het voor 1.800 gulden gekocht door genoemde Bottichius die het huis ingrijpend liet verbouwen. In 1797 ging het gemoderniseerde pand voor maar liefst 10.500 gulden van de hand. Het stond te koop als:

“Een voor eenige jaren nieuw getimmerde herenbehuizinge, voorzien met 6 beneden en een bovenkamer waarvan 4 behangen, 2 keukens met veel gerijf, een extra grote kelder in vieren onderscheiden, schuren met stallen voor paarden en beesten [koeien], een grote tuin met allerlei soorten vrugtbomen, daarbij een aangenaam sterrenbos (...)”

Huizen van stand vermeldt hierbij terecht dat ‘nieuw getimmerd’ waarschijnlijk geen volledige nieuwbouw inhield, en dat delen van het oude pand bleven staan. Dit wordt bevestigd door de dendrochronologische dateringen. In de 19de eeuw verviel het Bottichiushuis tot een gewoon boerenbedrijf. Ongetwijfeld zal er toen opnieuw het nodige zijn aangepast, gesloopt en bijgebouwd. Vermoedelijk stamt het (niet gedateerde) rondhout uit die latere periode.

Object: abgerissenes Haus, Bottichushuis, NL- Annen,										Aantal jaarringen			Datering		Waarden die de mate van het synchroon verlopen met de referentiecurve aangeven				Referentiecurve
Code	Houtsoort	Plaats van boring	Oriëntering	Classificering	Telmerk	Kernringen	Spinterringen	Wankant	Spintgrens		Datum van kappen	R-waarde	Zekerheid in %	x/n-waarde	Index				
7897B 01 A	Pinus sylvestris	Zwischenbalken oder Ankerbalken				48	18	Nee	1567	1585	1632 H/W	0,705	99,990	0,638	111,043	SW2001.SSW			
7897B 01 B	Pinus sylvestris	Zwischenbalken oder Ankerbalken					46	Ja	1586	1632	1632 H/W	0,647	99,990	0,811	177,011	NL9901.GRO			
7897B 02 A	Quercus	Träger I				72	8	Nee	1407	1415	1422 ±6	0,469	99,990	0,728	107,660	DE1972.EL			
7897B 03 A	Quercus	Schlüsselstück				95	19	Ja	1697	1716	1716 H/W	0,483	99,990	0,668	98,592	DE4970.HÜM			
7897B 04 A	Pinus sylvestris	Zwischenbalken oder Ankerbalken 2				51	3	Nee	1549	1552	1620 om/na	0,597	99,990	0,689	102,291	NL9802.GRO			
7897B 05 A	Quercus	Träger 2				21	8	Nee			***** Nee								

Verklaring van de afkortingen: Oriëntering (O, Z, W, N) = windrichting
 Classificering: (1) = hout dat voor de eerste keer gebruikt is, (2) = hergebruikt hout, R = hout voor een reparatie,
 C = hout voor de completering van een constructie
 Datering: H/W = herfst/winter - V/Z = voorjaar/zomer
 *** = monster is niet geschikt of kan niet gedateerd worden
 NA = monster is niet geschikt van de monstere

De monsters voldoen niet aan de eisen die voor een betrouwbare dendrochronologische datering gelden.
 De uitkomst van de dateringen is niet zeker. De synchronisatie met de referentiecurve heeft grenswaarden bereikt.
 Goede tot zeer goede monsters. De uitkomst van de dateringen kan als zeker beschouwd worden.
 Codering voor de referentiecurve die gebruikt is: EL: DE, Emsland/Grafschaft Bentheim, GRO: NL, Groningen, HÜM: Hummling, SSW: S, Südschweden

Grenen balk uit 1632.

Eiken balk uit ca. 1422.

Grenen balk uit ca. 1620.

Eiken balk van onbekende leeftijd.

Eiken sleutelstuk uit 1716.

Analyse van de dendrochronologische dateringen

Grenen Liggers

Het Bottichiushuis kende een voor Drenthe uitzonderlijk vroege toepassing van grenen balken. De grove dennen waaruit de twee exemplaren zijn vervaardigd, werden in 1632 en rond 1620⁵ gekapt (het gaat om de boringen 01 A en 01 B - twee gebroken delen van dezelfde boorstaal - en 04 A). In Drenthe werden balkconstructies tot ver in de 18de eeuw bijna uitsluitend uitgevoerd in eikenhout, dat in tegenstelling tot grenenhout in de directe omgeving ruim voorhanden was.

Beide liggers bezitten een lengte van 7,50 m, een breedte van 26 cm en een hoogte van resp. 30,5 en 32 cm. Uit de lengte valt op te maken dat ze deel hebben uitgemaakt van een gebintconstructie in de keuken en/of het achterhuis. Nog zichtbaar zijn de pengaten voor de korbelen (de diagonale verbindingstukken tussen stijl en ligger) en de gaten voor de toognagels waarmee de uiteinden van de liggers in de gebintstijlen waren bevestigd. De balken hebben korte pennen, wat doet vermoeden dat ze afkomstig waren uit tussenbalkgebinten. Dit gebinttype kwam in Drenthe nauwelijks voor, daar waren ankerbalkgebinten de regel. Een bouwwijze die de Ubbena's uit Ostfriesland meenamen? Of zijn het gewoon ankerbalken waarvan de pennen werden ingekort?

Eiken liggers

Spectaculair is de leeftijd van de dunste eiken ligger: 1422 plusminus zes jaar (boring 02 A). De lengte van 7,20 m. doet vermoeden dat ook deze balk uit de keuken of het achterhuis afkomstig was, maar door de vrij bescheiden omvang van 19 x 20 cm is niet meteen duidelijk om welk onderdeel het hier gaat.

Helaas gaf de dikkere eiken ligger geen dendrochronologische uitkomst (boring 05 A). Het hout bleek afkomstig van een zeer snel gegroeide eik, zodat de balk ondanks zijn forse omvang van 22 x 28 cm slechts 29 jaarringen telde. Veel te weinig om een uitspaak over de leeftijd te kunnen doen. De lengte van ca. 6,20 m. maakt evenwel duidelijk dat dit een balk uit het hoofdgebouw moet zijn geweest. Aan het houtoppervlak is te zien dat de uiteinden tot ca. 39 cm. in een muur hebben gezeten. Veelzeggend, want dit betekent dat de muurdikte van het hoofdgebouw zo'n 50 tot 60 cm bedroeg. Daarmee komt het aardig in de buurt van wat in de vroege 15de eeuw als een verdedigbaar steenhuis werd beschouwd. Het is een interessante vraag of er een link te maken valt tussen het Bottichiushuis en het 'hof' dat blijkens het voorkomen van de veldnaam 'hofakkers' in de directe nabijheid heeft gestaan.⁶

Het vroeg 18de-eeuwse sleutelstuk overdekte het pengat van het korbeel in de grenen balk die kort na 1632 werd vervaardigd.

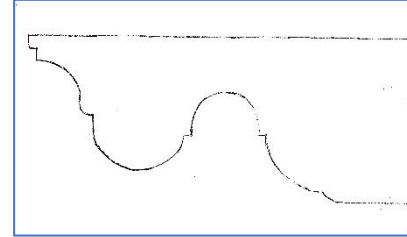
Sleutelstuk

Een groot mysterie vormt het eiken sleutelstuk (boring 03 A). Het bezit een holle-bolle profilering die heel goed in de 14de of 15de eeuw zou hebben gepast. De werkelijke leeftijd komt echter uit op 1716 en volgens Pressler is er gezien het grote aantal jaarringen geen twijfel over deze uitkomst mogelijk. Dit is ronduit bizar. In de 18de eeuw werden sleutelstukken nauwelijks meer toegepast, en als dit toch gebeurde waren de profileringen uiterst simpel van vorm.

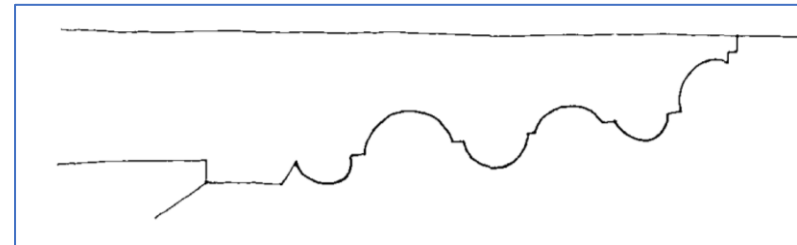
Het sleutelstuk, dat een eenheid vormde met de grenen ligger uit 1632, is 1,12 lang, 26 cm breed en 12 cm hoog. Het overdekte het pengat voor een (verwijderd) korbeel. Dit duidt op zich wel op een latere aanpassing. Misschien werd hier bewust de vorm van oudere sleutelstukken in het pand gekopieerd, maar dit valt natuurlijk niet meer na te gaan.

¹ In *Huizen van stand* wordt nummer 300 als het Bottichiushuis aangemerkt (De Wolden 2) maar uit naspeuringen van de Historische Vereniging Annen blijkt dit niet te kloppen.

² J. Bos, F.J. Hulst, p. Brood (red.). Meppel 1989. *Huizen van Stand, de geschiedenis van de Drentse havezaten en andere herenhuizen en hun bewoners*, pag. 485 – 486.

Links het profiel van het 18de-eeuwse Bottichius-sleutelstuk, onder een 15de-eeuws sleutelstuk met vergelijkbare holle-bolle profielen uit Nijmegen.

³ Ibidem, pag. 471.

⁴ Drents Archief, Oude Staten Archieven 858, 1754.

⁵ Of iets later, mogelijk ook rond 1632, want bij deze boring ging erg veel spinhout verloren.

⁶ Zie de veldnamen van Wieringa op <http://hisgis.fa.knaw.nl>